

DOSTOPEN MUZEJ · ENAKOPRAVNI OBISKOVALCI

PROJEKT DOSTOPNOST DO KULTURNE DEDIŠČINE RANLJIVIM SKUPINAM

TINA PALAIČ, KATARINA NAHTIGAL
SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ

¹ Sheila Watson (ur.), *Museums and Their Communities*, London 2007, str. 13.

² Watson 2007 (op. 1), str. 2.

³ Rajka Bračun, Različnim obiskovalcem enake možnosti, *Argo*, 50/1, 2007, str. 87.

⁴ Muzejski delavci ne delajo več le za ljudi, ampak z njimi.

⁵ Načela vključevanja skupnosti v muzejsko delo: nujnost razumevanja skupnosti, s katerimi muzej sodeluje – njihove sestave, potreb, prednostnih nalog, napetosti, moči, obstoječih mrež skupnosti in podobno; potreba po partnerskem sodelovanju v vseh fazah procesa in potreba po priznanju dolgoročnega sodelovanja; občutljivost za odgovornost in strukture zastopanja – oblikovanje skupin/struktur, ki krepijo skupnosti; potreba po širšem spektru načinov, na katere lahko ljudje sodelujejo – ustvarjanje (določene stopnje) lastništva in nadzora, ki ga dobi skupnost; potreba po jasnosti in priznavanju vpliva, na primer dokaz, da so bile skupnosti upoštewane; spoznanje, da ljudje sodelujejo iz različnih izhodišč in z različnimi kulturnimi izkušnjami in da to vpliva na to, kako se ljudje učijo in prispevajo. Glej Watson 2007 (op. 1), str. 17.

⁶ Lois H. Silverman, *The Social Work of Museums*, New York 2010, str. 125.

⁷ Graham Black, *Transforming Museums in the Twenty-first Century*, London – New York 2012, str. 10.

⁸ Silverman 2010 (op. 6), str. 37.

Muzeji so »žive institucije« in kot taki se nenehno spreminjajo, spreminjajo pa se tudi njihovi načini delovanja. V preteklosti je bil v muzejih poudarek na profesionalnem zbiranju, dokumentiranju in interpretaciji predmetov, sodobni muzeji pa se vedno bolj osredotočajo na skupnost (s poudarkom na potrebah skupnosti) in se sprašujejo o tradicionalnih muzejskih pristopih glede vrednosti, pomena, nadzora, interpretacije, avtoritete in avtentičnosti.¹ Muzeji tako preusmerjajo svoje prioritete od zbirk k skrbi za potrebe in pričakovanja obiskovalcev. Postajajo prostori dialoga. Poudarja se razvijanje odnosov med muzeji in raznovrstnimi skupnostmi, ki jih muzeji predstavljajo, jim koristijo in so z njimi v stiku. Zato se je pomembno vprašati, kako lahko muzeji vzpostavijo transparentne, inkluzivne in pravične odnose z vsemi skupnostmi,² tudi tistimi, ki so bile v preteklosti v muzejih marginalizirane.

Inkluzivni muzej

V sodobni muzejski stroki je vse več poudarka na dostopnosti in inkluzivnosti muzejev ter njihovih programov. »Koncept vključujočega muzeja v najširšem pomenu izraza pomeni, da muzej omogoča dejavno udeležbo vsem tistim, ki jih sicer zaradi različnih ovir – fizičnih, senzornih, psiholoških, kulturnih, socialnih, tehnoloških, finančnih – izključuje. Z zmanjšanjem oziroma odstranjevanjem ovir muzej omogoči neobiskovalcem, da postanejo obiskovalci muzeja. V ožjem pomenu besede pa gre predvsem za zagotavljanje dostopnosti muzejskih zbirk delno ali v celoti socialno izključenim skupinam in posameznikom; izključenim zaradi rase,

spolne usmeritve, verskega prepričanja, narodnost socialnega in ekonomskega položaja ali posebnih potreb.«³ Muzeji vedno bolj težijo k temu, da bi povečali svojo fizično dostopnost (ki je seveda pogoj dostopnosti) in da bi oblikovali inkluzivne muzejske programe in vsebine.

Skupine, ki se spoprijemajo z nepravilnimi obsodbami in predsodki, so pogosto med tistimi ki redkeje obiščejo muzeje. A prav tem skupinam možnost, da se predstavijo v muzejih, najverjetneje koristi. Muzeji lahko moč ranljivih skupin večajo na različne načine: prvič, s predstavljanjem njihovih perspektiv in življenjskih izkušenj krepijo zavest skupin; drugič, ponujajo možnost skupinskega snovanja razstav;⁴ tretjič, skupinam omogočajo, da sodelujejo kot svetovalci pri povečevanju dostopnosti in inkluzivnosti muzejev.⁵ Torej na družbeni ravni spodbujajo večanje moči skupin z bojem proti njihovi stigmi in z izboljševanjem načinov predstavljanja skupin.⁶ Želja muzeja v 21. stoletju bi morala biti, da spremeni način razmišljanja muzejskega občinstva in enkratne obiskovalce spremeni v redne uporabnike ki bodo aktivni partnerji muzeja.⁷ Pomembno je graditi dolgoročne odnose, ki bodo imeli dolgotrajne (pozitivne) učinke.

Vedno več muzejev se zaveda, da lahko delujejo za človekove pravice in družbeno pravičnost. Družbene razmere želijo izboljševati z izobraževanjem, zagovorništvom in popravljanjem zgodovinske prezrtosti in napačnih reprezentacij ter s promoviranjem kulturne inkluzije. Vendar zdaj veliko muzejev, ki opravljajo takšno delo, to počne v relativni izolaciji in brez jasno izraženih osnov-

nih načel, ki upravičujejo in motivirajo takšno delovanje,⁸ zato je treba sprejeti institucionalno zavezo glede pomembnosti enakosti za vse in spoštovanja razlik.⁹ Sodelovanje z vsemi družbenimi skupinami ne sme biti nekaj obrobne, ampak mora biti postavljeno v središče muzejskega dela in delovanja, vanj morajo biti vpeti vsi muzejski delavci. To je mogoče doseči le, če se muzej lahko razvije v institucijo, ki bo bolj izhajala iz življenja okoliške skupnosti in bo bolj odprta za raziskovanje načinov sodelovanja ter vključevanja novih glasov, spretnosti in pripovedi.¹⁰

Muzeji tako začenejo prepoznavati kompleksne družbene probleme in neenakosti, ki zmanjšujejo zmožnost nekaterih, da bi doživljali koristi, ki jih ponujajo muzeji. Najpogosteje želijo vplivati na družbene spremembe s pomočjo razstav, izobraževalnih programov, posebnih dogodkov ipd., ki povečujejo zavest o družbenih vprašanih inkluzivnosti, enakopravnosti in demokratičnosti. S premišljenim delovanjem, to pa vključuje izbiro vsebin, načine njihovih predstavitev in oblike vključevanja obiskovalcev v produkcijo muzejske vednosti, lahko muzeji pripomorejo k spreminjanju javnega mnenja, stereotipov in predsodkov,¹¹ s tem pa ustvarjajo bolj inkluzivno, pravično in spoštljivo družbo.¹²

Zaradi zbirk, s katerimi upravljajo, lahko spreminjajo odnose ljudi do stvari, njihove vrednote, znanje in vedenje. Pomembno pa se je zavdati, da muzeji nimajo samo tega potenciala, ampak tudi odgovornost, da sodelujejo v boju proti družbeni neenakosti.¹³

Primer Slovenskega etnografskega muzeja
Usmeritve sodobnega, inkluzivnega muzeja s številnimi razstavami, spremljevalnimi programi k razstavam in drugimi dejavnostmi uspešno upošteva Slovenski etnografski muzej. Omenimo jih le nekaj. Projekt *Izobraževanje za razumevanje in uvajanje prakse starejših prostovoljnih mediatorjev v kulturi*¹⁴ (2010) je bil plod sodelovanja med več slovenskimi muzeji in Univerzo za tretje življenjsko obdobje. V Slovenskem etnografskem muzeju je rezultat tega projekta pet stalno vključenih mediatorjev v delo muzeja. Rezultat projekta *Brezdomstvo na Slovenskem*¹⁵ (2010–2011) je bila razstava *Življenje na ulici – o brezdomstvu na Slovenskem*, pri kateri so bili aktivno udeleženi člani društva Kralji ulice (s filmom in zbirkami predmetov). Muzej z različnimi programi obeležuje svetovni dan Romov, 8. april, že od leta 1998.¹⁶ Projekt *Romski mesec kulture*¹⁷ poteka tradicionalno vsako leto od leta 2008. V letih od 2010 do 2012 je bil ta projekt pomemben del projekta EU

Roma Routes, financiranega iz sredstev EU. Poudarek projekta je bil na aktivni udeležbi Romov in predstavitvi različnih aspektov njihovega načina življenja in kulture (razstavnih programov, filmov, predavanj, delavnice ter glasbeni in plesni dogodki). Razstava *Vidiš me – vidim te*¹⁸ (2009) je preučevala vprašanje javne podobe in družbene vidnosti Romov. Občasna razstava *Vrata. Prostorski in simboli prehodi življenja*¹⁹ (2013) je osrednja razstava ob 90-letnici Slovenskega etnografskega muzeja. Postavitev razstave je bila načrtovana s poudarkom na dostopnosti in veččutnem doživetju vsebine. Stalna razstava z naslovom *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta*²⁰ (2009) poudarja identitete posameznika in njegovo socialno in etnično delovanje v zgodovinskih obdobjih. V sodelovanju z najširšo javnostjo stalno razstavo nadgrajujejo z nizom občasnih razstav. Razstave s skupnim naslovom *Moje življenje, moj svet: osebne razstave obiskovalcev* so tematske in vključujejo tudi sodelovanje z ranljivimi družbenimi skupinami. Tako so med drugimi nastale razstave:

- ◊ Zavod Oloop in priseljence z Jesenic: razstava *Razkrite roke*; 12. oktober 2012 (priseljenci);
- ◊ Špela Vidmar: razstava *Moj afriški svet*; 18. maj 2012 (diplomantka – iskalka prve zaposlitve);
- ◊ Breda Malus: *Življenje v kockah*; 2013 (gibalno ovirana oseba);
- ◊ YHD – Društvo za teorijo in kulturo hendikepa in Slovenski etnografski muzej (ob razstavi so bila pripravljena tudi veččutna vodstva); september 2013 (osebe z različnimi ovirami).

Projekt *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam*

Slovenski etnografski muzej je leta 2013 začel izvajati projekt *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam*. Muzej je nosilec projekta, ki poteka v sodelovanju s šestimi državnimi muzeji, ki so si doslej že pridobili določene izkušnje na področju vključevanja ranljivih skupin v program dela v muzejih. Ti muzeji so: Narodni muzej Slovenije, Prirodoslovni muzej Slovenije, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Slovenski gledališki muzej, Tehniški muzej Slovenije in Narodna galerija. Operacijo financirata Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada in Ministrstvo za kulturo. Izvaja se v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov v obdobju 2007–2013, razvojne prioritete Enakost možnosti in spodbujanje socialne vključenosti; prednostne usmeritve Kulturna in socialna vključenost. Projekt poteka od 1. aprila 2013 do 31. oktobra 2015.

9 Sandell po L. H. Silverman, *The Social Work of Museums*, New York 2010, str. 37.

10 Bodo po G. Black, *Transforming Museums in the Twenty-first Century*, New York 2012, str. 207.

11 Rajka Bračun Sova, So slovenski muzeji družbeno odgovorni? »Mediator v kulturi« – razvojni model univerze za tretje življenjsko obdobje, *Argo*, 52/1–2, 2009, str. 94–105.

12 Richard Sandell (ur.), *Museums and the combating of social inequality: roles, responsibilities, resistance, Museums, Society, Inequality*, London – New York 2002, str. 3–23.

13 Sandell 2002 (op. 12), str. 3.

14 Bračun Sova 2009 (op. 11), str. 95.

15 Nena Židov, Muzeji in družbeno vključevanje. Primer razstave o brezdomstvu v Slovenskem etnografskem muzeju, *Etnolog*, 21/72, 2011, str. 245–261.

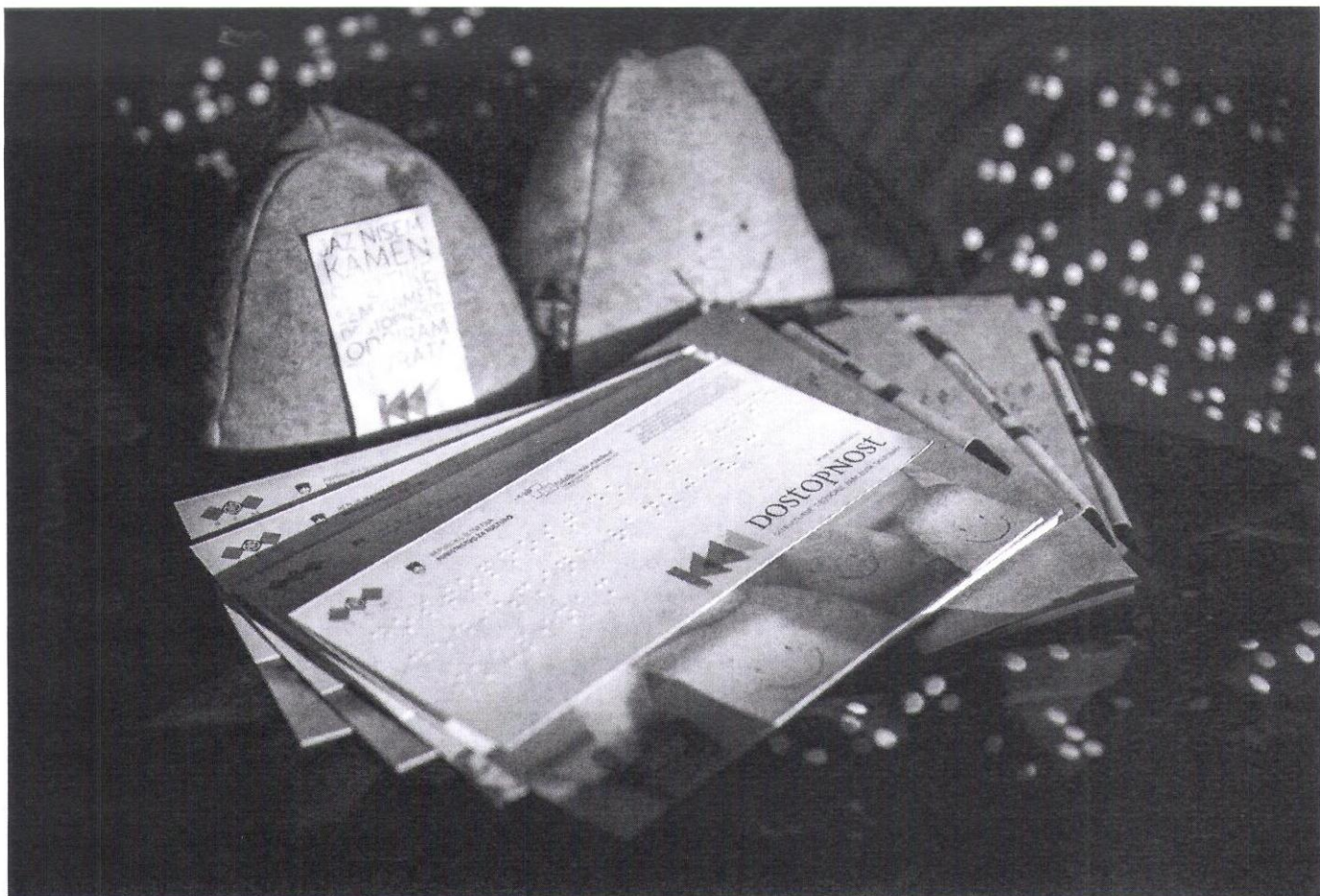
16 Dostopno na: <http://www.etno-muzej.si/sl/5-hommage-svetovnemu-dnevu-romov-v-sem-obiskano.2.4.2014>.

17 Prav tam.

18 Prav tam.

19 Polona Sketelj, *Vrata: prostorski in simboli prehodi življenja*, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana 2013 (zgbanka).

20 Janja Žagar, *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta. Vodnik po stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja*, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana 2013.

21
Ustava Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 33/1991.

22
Zakon o varstvu kulturne dediščine, Uradni list RS, št. 16/2008.

23
Zakon o izenačevanju možnosti invalidov, Uradni list RS, št. 94/2010.

Projekt je namenjen omogočanju dostopnosti do kulturne dediščine in vključevanju pripadnikov izbranih ranljivih skupin v muzejsko delo. V okviru predstavljenega projekta so to:

- ◊ osebe z različnimi vrstami invalidnosti (gibalno in senzorno ovirani),
- ◊ pripadniki madžarske in italijanske narodne skupnosti,
- ◊ pripadniki romskih etničnih skupnosti,
- ◊ pripadniki drugih etničnih skupnosti (še zlasti iz republik nekdanje Jugoslavije) in priseljenci,
- ◊ težko zaposljivi mladi diplomanti brez delovnih izkušenj – iskalci prve zaposlitve,
- ◊ brezposelni starejši, stari vsaj 55 let.

Pri izbranih ranljivih skupinah je treba upoštevati tudi kategorijo spola, saj so pri vseh ženske še posebej ranljiva skupina. Družbene kategorije spola, etnične pripadnosti, barve kože, invalidnosti in druge se prepletajo ter vplivajo druga na drugo tako, da so ustvarjeni pogoji za večplastno, multiplo diskriminacijo.

Projekt *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam* temelji na uresničevanju načel nediskriminacije in omogočanju dostopnosti do kulturne dediščine vsem družbenim

skupinam. Muzeje in galerije k temu zavezuje tudi slovenska zakonodaja. Po 14. členu Ustave Republike Slovenije²¹ so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Načelo nediskriminacije opredeljuje tudi Zakon o varstvu kulturne dediščine,²² ki določa, da ima vsakdo pravico uporabljati dediščino kot vir informacij in znanja, uživati v njenih vrednotah in prispevati k njeni bogatitvi (4. člen) ter da javna korist varstva dediščine vključuje omogočanje dostopa do dediščine ali do informacij o njej vsakomur, še posebej mladim, starejšim in invalidom (2. člen). Omeniti je treba tudi Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (ZIMI),²³ ki jasno opredeljuje tudi roke za uresničitev dostopnosti. Osmi člen ZIMI prepoveduje diskriminacijo zaradi invalidnosti pri dostopnosti do blaga in storitev, ki so na voljo javnosti, in določa, da je treba zagotoviti ukrepe za odpravo ovir pri dostopnosti do informacijskih, komunikacijskih in drugih storitev, da je treba odstraniti grajene ovire v objektih in zagotoviti primerno podporo pri dostopu do muzejskih vsebin, zlasti z drugo osebo (bralci, tolmači slovenskega

Sl. 1 – Promocijski material projekta *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam* (foto: Urša Valič)

Sl. 2 – Veččutno doživetje razstave *Vrata: Prostorski in simbolični prehodi življenja* – voden ogled razstave, prilagojen slepim in slabovidnim obiskovalcem muzeja, 5. 12. 2013. Ogled sta zasnovali in izvedli dr. Aksinja Kermauner, specialna in rehabilitacijska pedagoginja, in mag. Polona Sketelj, avtorica razstave. Organiziran je bil v okviru tiskovne konference, na kateri je bil predstavljen projekt *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam* (foto: Ines Kezman)

znakovnega jezika) in z oznakami v brajici. Rok za primerno prilagoditev dostopnosti do blaga in storitev, ki so na voljo javnosti, je največ pet let od začetka veljavnosti tega zakona, se pravi do leta 2015. Grajene in komunikacijske ovire obstoječih objektov v javni rabi pa mora investitor odpraviti ob prvi rekonstrukciji objekta po uveljavitvi tega zakona, vendar najpozneje v 15 letih po uveljavitvi tega zakona, to je do leta 2025 (38. člen).

Projekt *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam* upošteva koncept inkluzivnega muzeja. Osnovna cilja projekta sta aktivno usposabljanje in vključevanje oseb iz ranljivih skupin v muzejsko delo. Izbrane osebe, zaposlene na projektu, imajo formalno izobrazbo s področij delovanja muzejev in se v okviru projekta usposabljaajo za opravljanje konkretnih strokovnih nalog muzejske javne službe. Poleg zaposlenega koordinatorja projekta se štirje na novo zaposleni usposabljaajo za strokovni naziv kustosov pedagogov, dva za kustosa dokumentalista, dva za bibliotekarja in ena oseba za kustosa. Na novo zaposleni tako pridobivajo teoretsko znanje in delovne izkušnje s področij dela v muzejih, zlasti s področja dela z ranljivimi skupinami, s pridobitvijo strokovnega naziva pa se jim odpirajo možnosti karijerne poti na področju varstva kulturne dediščine.

V okviru projekta bodo poleg izobraževanj za nove zaposlene pripravljena tudi strokovna izobraževanja za muzejske delavce v muzejih, ki niso neposredno vključeni v projekt. Izobraževanja bodo segala na področja dela z ranljivimi skupinami v muzeju, komuniciranja z javnostjo, menedžmenta muzejev in druga.

Eden od ciljev projekta je snovanje, razvijanje in izvajanje pedagoških in andragoških vsebin s področja dela državnih muzejev v sodelovanju z novimi zaposlenimi osebami na projektu. Pri pripravi teh vsebin bodo ti sodelovali s pripadniki ranljivih skupin, s tem pa je zagotovljena možnost sooblikovanja vednosti v muzejih. Cilj je pripraviti inkluzivne vsebine, ki bodo namenjene vsem obiskovalcem. Tako se bosta uresničevala cilja zagotavljanja enakih možnosti dostopa do informacij o kulturni dediščini in vključevanja novih obiskovalcev v slovenske muzeje.

Slovenski etnografski muzej bo, da bi zagotovil dostopnost vsem skupinam obiskovalcev in celovito izvajanje programov za obiskovalce muzeja iz ranljivih skupin in tudi za druge, tehnično dopolnil prostore muzeja. Nameščena je bila indukcijska zanka,²⁴ obiskovalcem bodo na voljo povečevalna stekla in taktilne karte pritličja in stalnih razstav za orientacijo po muzeju, razstave

24 Indukcijska zanka je elektromagnetni komunikacijski sistem, ki uporabnikom slušnega aparata z vgrajeno telefonsko tuljavo – stikalom T omogoča optimalen sprejem zvoka. Preprečuje motnje, kot so odmev, šumenje, hreščanje ali piskanje, ki se lahko pojavijo ob poslušanju radia, televizije, glasbenih instrumentov, glasbenih predvajalnikov, zvoka iz mikrofona, zvočnikov ali v hrupnih javnih prostorih. Dostopno na: <http://www.zveza-gns.si/zanimivosti/indukcijska-zanka-in-moznosti-njene-povezave-s-svetlobnim-zvoncec-in-telefonom> (obiskano 24. 3. 2014).

bodo dopolnjene s kopijami muzejskih predmetov, ki jih bodo obiskovalci lahko otipali, prav tako pa bo za senzorno ovirane osebe prilagojena in nadgrajena spletna stran Slovenskega etnografskega muzeja.

Ob koncu projekta je predvidena izdelava elaborata o dostopnosti muzejskih in galerijskih vsebin za pripadnike ranljivih skupin. Elaborat bo temeljil na podlagi celovite evalvacije dejanskega stanja v muzejih in galerijah ter pridobljenih izkušenj v okviru projekta. Pomenil bo strategijo za integracijo ranljivih skupin na področju dela muzejev in varstva kulturne dediščine ter za vzpostavljanje enakih možnosti in dobrih praks.

S projektom *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam* uresničujemo načela nediskriminacije ter zagotavljamo dostopnost do kulturne dediščine in enakovredno vključujemo pripadnike vseh družbenih skupin na področju muzejev in galerij. Gre za zagotavljanje fizične dostopnosti, dostopnosti do muzejskih vsebin in zagotavljanje možnosti sodelovanja pri oblikovanju teh vsebin. To uresničujemo tudi z zaposlitvami pripadnikov ranljivih skupin. Na podlagi pridobljenih izkušenj in vpogleda v izbrano problematiko želimo sodelovati pri oblikovanju smernic na sistemski ravni za uveljavljanje načela enakih možnosti pri dostopu do kulturne dediščine in za usposabljanje in delovanje na področju kulturne dediščine.